

dat de belgische en noord-fransche invasies, die ons vaderland in 1914 en 1918 heeft doorleefd, ons geleerd hebben, dat er bij zulke gelegenheden heel gemakkelijk groote getallen worden rondgestrooid, maar dat de werkelijkheid die niet altijd bevestigt; en last not least dat Vlamingen en Brabanders, door hun roerigen, het tooneel vullenden aard, eer aanleiding geven tot overschatting dan tot het te laag taxeeren van hun aantal; dan zou ik het wel wat willen verminderen. Maar neem ik aan den anderen kant in overweging, dat de economische toestand van het Zuiden in die dagen der uitwijking zóó erbarmelijk was, dat hij noodzakelijkerwijze den stroom der exulanten zelfs krachtig heeft doen aanzwellen; dat men zich te Rijssel verzadigen moest met een dergelijke brood-fictie, als waarmee wij gedurende den oorlog kennis hebben gemaakt: één kwart tarwe en drie kwart erwten, boonen en dergelijke ingrediënten; dat te Douai het volk in zijn wanhoop — en misschien ook in zijn verontwaardiging, want de „corenbijters”, die hun voorraden uit winstbejag inhielden, ontbraken ook destijds niet — ten slotte met geweld het „corenhuis” openliep; dat in de steden de paarden op straat liepen te grazen en het platteland door wolven werd onveilig gemaakt ¹⁾; en dat de uittocht zich dan ook volstrekt niet alleen uit Protestanten, maar evenzeer uit Roomsche-Katholieken heeft gerecruteerd ²⁾, dan lijkt het mij toe, dat het toch ook niet al te zeer naar beneden mag worden gedrukt. En dat het zoo als ik het gaf werkelijk dus nog wel de allerbeste kans heeft om noch veel te hoog noch veel te laag te wezen.

II.

Een vrij wat aantrekkelijker taak dan over den omvang der immigratie te spreken is het pogen in het werk te stellen zich van haar invloed een denkbeeld te vormen. Al was het al-

¹⁾ P. BOR, *Vervolg der Nederlandsche Beroerten*, B. XXI, fo. 11, B. XXII, fo. 95. Vgl. J. H. HESSELS, *a. w.*, T. II, no. 201, T. III, no. 815, 823, 857, 872, 876, 897; H. PIRENNE, *op. cit.*, p. 407—409; VICTOR FRIS, *op. cit.*, p. 237, 238.

²⁾ In 1616 gingen bijv. ongeveer 200 gezinnen uit Antwerpen naar 't Noorden. Zie *Belgisch Museum*, D. III (Gent 1839) bldz. 115 vv.